

ולא תטמאו בהם ונטמאתם בהם
(ויקרא יא מג)

טמטום הלב במאכלות אסורות

פאצרות
רבי אליהו ברכה
זשלו"ט א

וקושטא שגם את הכלל הזה של התוספות שאין הקב"ה מכשיל את הצדיק באיסור אכילה, יש לדון לבארו בשני האופנים הנזכרים, ואכן מצאנו שכבר דיברו בזה הפוסקים. שמעריק"ש בספרו 'ערך לחם' על השו"ע (ריש י"ד, ובא לציון בגיליון הש"ס גיטין שם) כתב לבאר זאת, "שהגוף מתהנה ממהות המאכל ואיך יהיה גוף הצדיק מחתיכא דאיסורא", וחזין לכאורה דאתא עלה מצד 'הנאה', ולכאורה ט"ס יש בדבריו וצ"ל ואיך 'הנה' גוף הצדיק, אכן ראיתי שבחלק מכת"י הגירסא שהגוף 'מתהנה מביסוס' המאכל, וא"כ אדרבא כל כוונתו היא מצד שהגוף נוצר ממאכל האיסור שהוא מזון לגוף וזה גנאי גדול לצדיק, והכי מסתברא בכוונתו דאי אתא עלה מצד הנאה לא מובן מה טענה היא זו שאיך יהנה גוף הצדיק מחתיכא דאיסורא, אלא ע"כ טענתו איך יהיה גוף הצדיק ממנה דהיינו שהגוף יתגדל ממזון איסור.

ונפקא מינה בזה היא כאמור האם גם במידי דעירות אין הקב"ה מביא תקלה בשוגג לצדיקים, שהנאה שייכא גם בעריות אבל אין זו הנאה הנכנסת לגוף ונעשית חלק ממנו כמו מאכל. ואכן בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סימן יד) נקט בטעמא דהתוספות שזה מצד ההנאה שיש במאכל, והוסיף לבאר בזה דכיון שהמתעסק בחלבים ועריות חייב א"כ מחמת ההנאה לא אהני ליה מה שהוא שוגג ולכן כזו תקלה אין הקב"ה מביא לצדיק, ולפי זה הסיק דהך כללא שייך גם במידי דעירות, עיי"ש. וראיתי לידידה הרה"ג המופלג רא"י אוה"צ שליט"א בספרו 'זכר עשה' (עמ' רסח) שהביא לדברי מהריק"ש ומהרש"ג הנ"ל והוסיף עוד ציונים לספרים שכתבו את אחד מהצדדים האמורים, ואח"כ כתב ביאור שלישי בענין ושוב הביא בבקאות מהרה"ב מחברים, שהטעם שאין הקב"ה מביא תקלה כזו לצדיקים זה גופא מחמת חומר מאכל אסור שהוא גורם לטמטום הלב [והדגיש הנקודה שת"ח דעסיק באורייתא קדישתא אם יטמטם לבו הרי חיי בעלי החכמה ומבקשיה בלא ת"ת כמיתה הם חשובים (רמב"ם פ"ז מרוצה ה"א), אכן הספרים שכתבו כן לא באו מצד לימוד תורה אלא עצם הטמטום, ודו"ק שלא נזכר הך כללא על ת"ח אלא שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיק"ל].

נידון נוסף הנשזר בחקירה זו, הוא מש"כ הרא"ש (יומא פ"ח סי"ד) ונפסק בשו"ע (או"ח סימן שכח סעיף יד) שכאשר יש חולה מסוכן שחייב לאכול בשבת, וישנן שתי אפשרויות, או להאכילו נבלה או לשחוט בהמה בשבת, עדיף לחלל שבת ולשחוט בהמה עבורו, ובראשונים נאמרו טעמים רבים לכך, וכפי שהרחבתי בשו"ת מחשבות אדם (סימן כד ענף ג), והבאתי שם (עמ' רכז במוסגר) שמצינו באור זרוע (שבת סימן קח) והגהות מרדכי (מסכת שבת אות תסג) שכתבו הטעם משום שתקלת אכילת איסור מגונה ביותר, ושיש אחרונים שביארו הכוונה שזה משום החומר המיוחד במאכלות אסורות שהוא מטמטם הלב. וכפי שצינתי, כבר עמד בזה בשיעורי 'מעשה אפוד' (תשע"ד, עמ' יג) עיי"ש כל הציונים, ודו"ק שיש כאן חידוש גדול דלהכי מאכא"ס חמירי מאיסורי סקילה, וראיתי בספר 'זכר עשה' (עמ' רסז בהערה) שהביא שהתקשה בזה הגאון המקובל רבי יעקב עדס שליט"א עיי"ש בדבריו, וזה מסתעף לחידוש נוסף שמובא שם באור זרוע, שעל אכילת איסור ראוי למסור נפש (ויסודו מהירושלמי שביעית פ"ד ה"ב), וכל הדברים הנ"ל המה תשובת רבינו יצחק בן אברהם שהועתקה שם באו"ז (וכ"ה בספר תשובות בעלי התוספות ניו-יורק תשי"ד סי' לא), וכמובא בשו"ת יביע אומר (ח"ו י"ד סימן יג אות ב) ומשם בארה, ודו"ק.

ב. האם האיסור מטמטם או שהטמטום סיבה לאיסור

והנה יש לחקור חקירה יסודית בענין הטמטום שבאכילת מאכלות אסורות, האם הטמטום במאכלות אסורות נגרם כתוצאה מכך שאכילת המאכלת היא עבירה, או שגדר הדבר הוא להיפך, שהטעם שהקב"ה אסר את המאכלים הללו הוא מפני שבטבע יצירתם הם מטמטמים את לבו ושכלו של האדם. והנה כבר הערנו שלשון הגמרא הוא 'עבירה מטמטמת' כאשר מאידך קרא איירי בענייני מאכלות אסורות, ואכן רבי יאשיה פינטו בפירוש 'לעין יעקב' (יומא שם) תירץ קושיא זו כאמור שאין הטמטום בא מחמת הרצעים אלא

א. מקור הדבר שנאכל אסור מטמטם ושעבירה מטמטמת

בגמרא יומא (לט.) מובא דתנא דבי רבי ישמעאל, עבירה מטמטמת לבו של אדם [ופירש"י 'מטמטמת' - אוטמת וסותמת מכל חכמה], שנאמר (כאן) "ולא תטמאו בהם ונטמאתם בהם" אל תקרי 'ונטמאתם' אלא 'ונטמטם' (עי' מהרש"א דהיינו משום שאותיות ט' ות' מתחלפות דתרווייהו משורש דטלנ"ת, אבל בהגהות וציונים 'עוז והדר' הביאו לגרס, אל תקרי 'ונטמאתם' אלא 'ונטמטם', וא"כ זהו שינוי ניקוד והברה ולא שינוי אותיות). ועי' ברש"י (שם פ: ד"ה מדרבנן, וע"ע ד"ה ולא דו"ה אלא) דעל כרחך קרא לאו לטומאת הגוף כפשוטה אתא, שאין לך דבר מטמא אדם ע"י אכילה אלא נבלת עוף טהור. והנה מלבד פסוק זה הנזכר בסוף פרשתנו בענין איסור אכילת שקצים ורמשים, מצאנו כיוצא בזה בסוף פרשת אחרי מות (לקמן יח ל) בענין איסור עריות, שנאמר "ושמרתם את משמרת לבלתי עשות מחלקות התועבת אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם", ואם כן גם התם יש לדרוש כן, שכאמור אין טומאה כפשוטה כרוכה בעריות, אלא זהו ענין של טומאה רוחנית וטמטום הלב, אמנם התם מצד הלשון לא שייך לדרוש תיבת 'טמטמו' לענין טמטום (הן מצד החלפת אותיות והן מצד שינוי ניקוד) ודו"ק.

הן אמת שרבי ישמעאל יליף מהכא לכל עבירה (ואולם ע"ד הדרש י"ל דאתא לרבווי דווקא 'עריות' שסתם 'עבירה' היינו בענין עריות, ובמקום אחר הארכת), ועיין למהר"י סקלי (תלמיד הרשב"א) בתורת המנחה (פרשת ויגש) שעמד בזה (וע"ע להלן אות ב), אך מכל מקום כבר כתב במסילת ישרים (פרק יא) שהגם שהעבירה מטמטמת לבו של אדם, כי מסלקת ממנו הדעה האמיתית ורוח השכל שהקב"ה נותן לחסידים, והוא נשאר בהמי וחומרי משוקע בגסות העולם הזה, המאכלות האסורות יתירות בזה על כל האיסורים, שהם באופן מיוחד מכניסים טומאה בלבו ובנפשו של אדם עד שקדושתו של הקב"ה מסתלקת ומתרחקת ממנו. וראה עוד לגאון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"א ס"כ) שציין שבחיבורו העמק דבר (דברים י) ביאר "דמאכלות אסורות מטמטם את הלב ומזיק יותר משארי איסורים". הרי לנו דהגם שהדבר שייך ברמה מסוימת בשאר איסורים, הביטוי המובהק לזה ברמה הגבוהה הוא באכילת איסור.

והנה יש לחקור בטעם הדבר, והתבוננתי על שורשו, ונזכרתי במה שאמרו בגמרא (סנהדרין סב: וכריתות יט:) שה'מתעסק' בחלבים ועריות חייב, שכן נהנה. והיינו שההנאה מחברת את האדם אל הדבר אע"פ שלא הייתה לו שום כוונה אלא רק התעסקות בעלמא (וידועים דברי האגלי טל בהקדמתו ואכמ"ל). ולפי זה מובן מדוע נאמרה לשון זו בתורה הן לגבי מאכלות אסורות והן לגבי עריות, דבתרווייהו יסוד איסורם הוא בהנאה, וזה דבר חמור יותר. אך במסילת ישרים כתב הטעם שזה נאמר בעיקר במאכא"ס, כיוון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש ונעשים בשר מבשרו, ומצאתי שכן כתב האבן עזרא כאן שטעם 'ולא תטמאו בהם' כי ידוע שהדבר הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל. וטעם זה שייך דוקא במאכלות אסורות, ומובן מדוע בגמרא דרשו כן רק עליהם, משא"כ עריות שאינם כמאכל הנכנס לגוף האדם (ויל"ד גבי איתתא) ודו"ק.

ומצאנו דבר נוסף שנאמר דוקא באכילה, שהנה ידועים דברי התוספות בכמה דוכתי (גיטין ז. יבמות צט: חולין ה: שבת יב: ופסחים קו:) שהקשו על דברי הגמרא בכמה דוכתי (גיטין יבמות וחולין הנ"ל וכתובות כח:) שאומרת על ענייני אכילת איסור, כגון אכילה משחיתת כותי או אכילת דמאי או טבל או תרומה לזר או אבמה"ח, "השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם, צדיקים עצמן לא כל שכן", הרי מבואר בכמה דוכתי בש"ס (שבת ויבמות שם וחגיגה טז: ומכות ה:) שאכן צדיקים נכשלו בכמה מיני עבירות, ותיצרו התוספות שרק במידי דאכילה אמרינן שאין הקב"ה מביא צדיקים תקלה, משום שגנאי הוא לצדיק שיאכל דבר איסור, והקשו על זה הרי מצינו (פסחים שם ור"ה כא.) שצדיקים נכשלו גם בדבר אכילה, ותיצרו דהתם היינו כגון אכילה קודם הבדלה או אכילה ביום כיפור שהמאכל עצמו מותר ורק שאסור לאוכלו מחמת הזמן ובזה לא אמרינן להך כללא.

מחמת העבירה וממילא לא שנה איזו עבירה. אמנם אנו בדין כפי שראינו עד עתה ונראה גם להלן שיש חומר מיוחד במאכלות אסורות, ועל כך חקירתנו האם המאכל נאסר מחמת הטמטום, או שמא איפכא הטמטום הוא מחמת האיסור, ומה שאין זה קיים בשאר האיסורים זה מחמת החילוקים הנזכרים שבאכילה איכא הנאה או שהגוף עצמו מתגדל ומתרבה ממנה.

ומצאנו לרמב"ם בספר מורה הנבוכים (ח"ג פרק מח) שהרחיב לבאר מצוות התורה ע"פ טעמים טבעיים, וכתב שכל מה שאסרתו התורה עלינו מן המאכלים, הוא משום שהתזונה הבאה מאותם מאכלים היא מגונה ורעה ואינה טובה לגוף. ואף הרמב"ן שהוא בר פלוגתיה בענין הטעם שנתן שם לגבי מצוות הקורבנות (כמשנ"ת לעיל במערכה לפרשת ויקרא) בכל זאת בענייננו (לעיל יא ג) הוא נוקט בדרך זו וכותב "הסימן הגדול בעופות היא הדריסה, שכל עוף הדורס לעולם טמא, כי התורה הרחיקתה מפני שדמו מחומם לאכזריותו ושחור וגס, ומוליד המריה השרופה השחרחורת, ונותן אכזריות בלב". הרי לנו להדיא שהתורה אסרה את הדבר מחמת האכזריות שהוא מוליד בלב, וממילא נראה שכן הוא בכל ענייני מאכלות אסורות שטעמם משום הטמטום שהם מולידים בלב. ועוד כתב בפרשת קדושים (לקמן יט כג) כי הפרי בתחילת נטיעת האילנות רב הלחות דבק מאד מזיק לגוף ואיננו טוב לאכלה, כדג שאין לו קשקשת, והמאכלים הנאסרים בתורה הם רעים גם לגוף. וראה עוד ל'אבן עזרא' להלן (יט כב) שכתב "ידוע כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת, ומזיק כאשר זיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת, וזיק לנפש החכמה בשר כל עוף דורס והבהמות הטמאות", וסיים על כך שהמשכיל יבין.

מנגד המהר"ל בתפארת ישראל (פרק ח) דקדק בלשון הגמרא כאן שלא אמרו אלא 'עבירה מטמטם לבו של אדם', כי הטמטום הזה מצד עבירה, אבל אין זה מצד הטבע של השרצים. ואם כי האמת הוא שכל הדברים האסורים מולידים מזג רע, מכל מקום אין זה טעם האיסור, והתורה היא לא ספר רפואות או ספר טבע. עיי"ש מה שהביא ראיות לכך. ומבואר שבא לשלול השקפה זו של רבותינו הראשונים שתלו את טעם האיסור במה שהמאכל מוליד בטבעו טמטום, ונקט שהאיסור לא תלוי בזה אלא אדרבא הטמטום בא מחמת שהדבר אסור. והנה יש לומר שהראשונים הנ"ל מסכימים שאין זה הטעם היחיד לאיסור אלא יש טעמים רבים עמוקים עד אין קץ, וממילא גם לו יצויר מאכל שאין בו טמטום הוא יהיה אסור, אך עכ"פ בנקודה זו הם דלא כמהר"ל, שלשיטתם לא מצאנו שהעבירה מולידה טמטום, משא"כ לפי המהר"ל כל ענין הטמטום המדובר בגמרא הוא מחמת העבירה, ואולם כאמור המהר"ל מודה שמוזג רע שיך מצד הטבע במאכלים אסורים ולא כתולדה מהאיסור.

ג. סוגי איסורי מאכל שנאמר בהם דבר זה

ויש לברר באלו מאכלות אסורות נאמר ענין זה שהם מטמטמים את אוכליהן, דהנה בפסוק נאמר דבר זה על אכילת שקצים ורמשים, שהם מאוסים ומשוקצים אצל בני האדם, אך עדיין לא ידענו מהו בשאר מאכלים שנאסרו, ואמנם מדברי הרמב"ן וראב"ע הנזכרים נלמד שבכלל שקצים ורמשים גם דגים שאין להם סימני טהרה דהוו כשקצים, ושוב ראיתי שבפרשת ראה (דברים יד א) כתב הרמב"ן שבכלל זה כל בהמה החיה ועוף שאין להם סימני טהרה, ואף חידוש הרמב"ן וראב"ע שכל פרי ערלה שעדיין לא מלאו לעץ שלשה שנים הרי הוא מזיק לגוף וממילא הוא בכלל ענין הטמטום, ומכל מקום צריכים אנו ראה על שאר מאכלות אסורות. [ודו"ק שלפי מהר"ל הפשטות היא שכל שיש איסור בדבר הרי זה מוליד טמטום, וא"כ זה כולל כל סוגי מאכלות האסורות, וזה כל שכן משאר עבירות שסובר מהר"ל שיש בהם טמטום. אכן אי נימא כעין דרכו של מהר"ל שהעבירה יוצרת הטמטום אבל יש טמטום מיוחד על ידי אכילה, שפיר איכא לדון על איזו אכילה מדובר].

ונפתח במה שיש לדון לגבי 'טבל', שאמנם כאמור ראינו ששייך טמטום גם בצומה, אבל אפשר דהכא כיון שאפשר לתקן האיסור על ידי הפרשת תרומות ומעשרות אין זה מאכל המטמטם אלא רק מאכל שצריך תיקון. ומצאנו שנחלקו בזה, שהנצי"ב על מרומי שדהו (יומא פג.) נקט שאינו מטמטם, ואילו הגר"ק בדרך אמונה (הקדמה להלכות תרומות ומעשרות) כתב שגם בטבל יש טמטום, וביאר שזה משא"כ בתנחומא (סוף פרשת ראה) שהאוכל טבל כאוכל נבילות וטריפות. ובשיעורי מעשה אפוד (שם סוף עמ' טז) העיר שלפי הביאור בדעת התוספות שרק במידי דאכילה אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים שזה משום שמאכא"ס מטמטמים, א"כ יוצא שאף בטבל יש טמטום, שהרי כלל זה נאמר גם לגבי טבל ודמאי, ולדרך זו יוצא שגם באיסור תרומה לזר איכא טמטום, שגם על זה אמרו שאין הקב"ה מביא תקלה במידי דאכילה, ודלא כמה שנקט בכתב סופר (עמ"ס גיטין שם) שאין טמטום באכילתה היות והיא מותרת לכוהנים ואין איסורם לזרים מחמת קדושתה. [ויש שרצו לתלות דבר זה בחקירה אם תרומה הוי איסור חפצא או גברא (בספר 'כרוך טעם' שער הכולל דין ב כתב דהוי רק איסור גברא, ובספר 'אתון דאורייתא' כלל י פליג עליו והוכיח מתוספתא ביומא דהוי איסור חפצא) ודו"ק].

ובבעלי חיים יש לדון לגבי טריפה ונבילה אם יש טמטום באכילתן כאשר היא זמין הטהור, ומצאנו ברמב"ן שמחלק בזה, שבפרשת משפטים (שמות כב ל)

כתב "השרצים משקצין הנפש, והטרפה אין בה שיקוף, אבל יש בשמירה ממנה קדושה", ומבואר שטריפה אינה בכלל זה, ובחומש דברים (שם) כתב "הזכיר סימני הבהמה והחיה והדגים והעופות והנבלה, להודיעך שגם הם מתועבים לנפש, ולא הזכיר הטרפה, שאיננה תועבה, אבל נאסרה מפני הארס או החולי הממית שלא זיק באוכליו", ומבואר דנבילה גרעה טפי, והיינו משום שהניבול שבמיתתה הופך אותה להיות כשקץ. ולולי דבריו היה אפש"ל איפכא, דטריפה היא מחיים ולכן נעשתה כמין של חיה טמאה, משא"כ נבילה שאיסורה נעשה רק במיתתה. אבל כאמור הרמב"ן לא נוקט כך, אלא טריפה הגם שיש בה ארס זה רק כמו מום, משא"כ נבילה שהיא מסרחת במיתתה. ועיין בפרשת בא (במערכה בענין כלב אות ב) מש"כ בזה. אכן מוה"ר הגאון יח"ס שליט"א בספרו הדרי יעקב (ח"ב סימן כד) הביא ששאר הראשונים לא שמיעא להו הך חילוקא דהרמב"ן, אלא נקטי שגם טריפה הוי בכל שיקוף, ובשיעורי מעשה אפוד (עמ' טז) כתב שכן מורים פשטות דברי השו"ע (יו"ד ס"ס פא) ושכ"כ הפרישה (יו"ד סימן קכב אות ט) להדיא.

ולענין איסור בשר בחלב, יש לדון שהוא שונה משאר מאכלות אסורות, כיון שאינו אלא מחמת הערבוב, אבל הבשר בפני עצמו וכן החלב בפני עצמו מותרים, וא"כ אפשר שגם כשהם יחד ואסורים אין כאן מצב של טמטום. ומצאנו שנחלקו בזה הראשונים, שהרמב"ן (דברים יד כא) כתב שגדי שהתבשל בחלב אמו איננו מאכל נתעב, אבל יאסור אותו להיותו קדושים במאכלים, או להיותו קדושים שלא נהיה עם אכזרי לא ירחמו שנחלוב את האם ונוציא ממנה החלב שנבשל בו הבן. ולעומתו רבינו בחיי (שמות כג יט) כתב שטעם המצוה הזאת על דרך הפשט, לפי שהוא מטמטם את הלב, שהרי החלב נעשה מן הדם והדם מזוג רע ומוליד אכזריות, ואע"פ שנשתנה עכשיו מדם לחלב וקיבל שינוי והתפעלות שהועתק לדבר אחר, מכל מקום כשחוזר ומערב עם הבשר הרי חוזר לכח הדם וטבעו הראשון בכתחילה, והתערבם יחד מטמטם הלב ומוליד גסות ותכונה רעה בנפש האוכל.

ובאכילת מאכל גזול, יש לדון אם אכילתו מטמטמת או לא, והצד לומר שאין בו טמטום הוא היות שהמאכל עצמו מותר באכילה, ורק שהוא נלקח באיסור (אפשר להגדיר זאת כאיסור של ח"מ ולא של יו"ד). ולכאורה יש לדמות זאת לגידול של תרומה לזרים, אכן ילד"ח דהתם מוכח בתוספות דאיכא טמטום והיינו משום שחל על המאכל קדושת תרומה והקדושה הזו גורמת טמטום למי שאינו ראוי לה, משא"כ הגזול מאכל שמצד המאכל עצמו אין שום שינוי במהותו ורק שהגברא גזול מחבירו ואוכלו. ובשיעורי מעשה אפוד (שם עמ' יז) כתב שבפשטות אין בזה טמטום כלל, אך מדברי חלק מן האחרונים נראה שיש לחוש אף בזה לטמטום, עיי"ש מה שציינ בזה לאחרונים. וידוע מה שכתבו רבותינו בענין בהמותיו של אברהם אבינו ודנו האם הקב"ה מכשיל בהמתן של צדיקים במאכל גזול, עיין מדרש רבה (בראשית פרשה ס אות ח) ורמב"ן ר"א ח"ס חת"ס נחל"י יריעות-שלמה ובאר-בשדה עה"ת (שם כד לב), וע"ע בחת"ס עמ"ס חולין (שם) וקובץ שיעורים (פסחים אות קיב), ובמקום אחר כתבתי בזה ואכמ"ל.

ולגבי מאכלות שהם באיסור עשה ואינם באיסור לאו, נראה שבעבירת עשה בקום ועשה, כגון כהן טהור שאכל תרומה טמאה שכתב הרמב"ם (פ"ז מתרומות ה"א) שאינו לוקה מפני שהוא בעשה שנאמר 'ואחר יאכל מן הקדשים', וכן האוכל כזית צלי מבעוד יום עובר בעשה שנאמר 'ואכלו את הבשר בלילה הזה' בלילה ולא ביום, ותירווייהו הוו לאו הבא מכלל עשה, כל כהאי גוונא הוי כמו איסור לאו (אלא שבתרומה יל"ד כנ"ל אך יל"ח דתרומה טמאה שאסורה גם לכהנים הרי היא כמין טמא. וגבי צלי י"ל דהוי איסור התלוי בזמן). והגר"ק בדרך אמונה (מע"ש פ"ב ה"ו בביאור"ל ד"ה אינו לוקה, עמ' ש) כתב לגבי אכילת מעשר שני מחוץ לחומות ירושלים, דאע"פ שמוכרח שהדבר אסור מן התורה ממה שהצריכה לו פדיון, מ"מ אי"ז איסור לאו הבא מכלל עשה, אלא יש כאן ביטול של מצוה לאכול מע"ש בירושלים, ונפ"מ שאי"ז נחשב מאכא"ס ואינו מטמטם לבו של האוכל. אולם עיי"ש שנקט (ע"פ דבריו בקונטרס קרני חגבים) שבעצם כל לאו הבא מכלל עשה אינו איסור בעצם אלא רק מצד שמבטל בזה העשה שנאמר בו, וממילא ל"ח מאכא"ס, אלא שיש מקומות שהרמב"ם מודה שנלמדו מקראי בלשון עשה ואין כוונת הכתוב אלא למעט דבר פלוני שלא לעשותו, וכגון מש"כ הרמב"ם (פ"ב ממאכא"ס ה"א) שהאוכל מבשר האדם אינו לוקה אבל אסור הוא בעשה שהרי מנה הכתוב שבעת מיני חיה ואמר בהן 'זאת החיה אשר תאכלו' הא כל שהוא חוץ מהן לא תאכלו (ולכאו' תימה מנ"ל לחלק, וי"ל ש מאחר ואכילת חיה אינה מצוה, ע"כ מאי דנפיק מינה אינו מצ"ע אלא אסור כמו לאו ורק שאין בו מלקות), ובזה הוי מאכא"ס ומטמטם הלב (וצ"ע לדבריו מה הדין בתרומה טמאה, ובצלי פסח מבעו"י נראה דל"ה מאכא"ס) ודו"ק.

ולגבי מאכל שאינו אסור בעצמותו אלא איסורו הוא מחמת הזמן, כגון אכילה ביום הכיפורים וחמץ בפסח, הנה כבר הבאנו מה שהסיקו התוספות בהא דאין הקב"ה מביא לצדיקים תקלה דהיינו דוקא במידי דאכילה שאסורים מצד עצמם ולא בשאר דברים או במאכל שהוא עצמו מותר ורק שאסור לאוכל מחמת הזמן, ומעתה אם נבאר שהתוספות באו מצד הטמטום הנגרם מהמאכל

האסור, יוצא לדבריהם שבמאכל שאיסורו מחמת הזמן ליכא טמטום, וכן נקט בשערי דעה (י"ד סימן פא ס"ק ה) הובא בדרכי תשובה (שם ס"ק צא), וכ"כ עוד הרבה אחרונים (צינו בשיעורי מעשה אפוד עמ' יט), אולם בשו"ת ערוגת הבושם (גרינוואלד, אר"ח סימן קלח) הוכיח מהגמרא שאין לחלק בזה בין האיסורים, וכן הביא ראיה מהפ"ח (י"ד ס"ס פא) שכתב שגם בקטן שאוכל מאכלות אסורות נגרם לו טמטום כדחזינן בגמרא יומא (פב-פג). שאותו עובר שאמו אכלה ביום כיפור נעשה רשע (ראה בזה להלן אות ה) עיי"ש.

ד. מאכל האסור מדרבנן

ואתינן לדון גבי מאכל האסור מדרבנן, וידוע יסודו של הגאון נתי"מ (ח"מ ס"ס רלד) שאיסורי דרבנן אינם איסורי חפצא אלא רק איסורי גברא ולהכי האוכלם בשוגג אינו טעון כפרה, ולדבריו נראה שאין בהם טמטום. וגם לולי דבריו יש מקום לדון דכיון שמדאורייתא אינם אסורים, אף אי נימא דרבנן אסרו אותם בחפצא, בכל זאת ליכא טמטום. מאידך אם באנו לדון לפי יסוד התוספות אימתי אמרינן שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים במידי דאכילה, הנה חזינן דאמרינן הכי גבי אכילת דמאי (חולין ו) וכן בשחיטת כותי (שם ה) שאינם אסורים אלא מדרבנן, ואף לגבי אכילה קודם הבדלה (פסחים קו:) תירצו התוספות דהוי מידי דתלי בזמן ומוכח דלולי זה היה נחשב תקלה אף דהוי רק איסור דרבנן. והנה הרמ"א (י"ד סימן פא סוף סעיף ז) כתב שלא יאכלו את התניוק דברים האסורים כי זה מזיק לו בזקנותו, ופירש הש"ך (ס"ק כו) דאע"פ שקטן האוכל דברים האסורים מדרבנן אין אביו מצווה להפרישו, היינו מדינא אבל מ"מ פירשו מפני שמזיק לו בזקנותו שמתמטם הלב וגורם לו טבע רע. ומבואר בש"ך שגם באיסורי דרבנן איכא טמטום (ואיהו לשיטתיה שם בחו"מ דלא שמינעא ליה ביאור נתי"מ).

והנה בכל ענין גדר איסורי דרבנן, יש אריכות עצומה, וכבר הרחבתי בתולדות נח (עמ' תרכו והלאה) ביסוד נתיבות המשפט, ואכמ"ל. וכאן רק אציין שתי נקודות שהובאו בשיעורי מעשה אפוד (עמ' יח) לחלק בזה באיסורי דרבנן גופייהו. חדא, מש"כ במנחת אלעזר (ח"ב סימן יח, וע"ע בשו"ת וישב משה זרגר ח"א ס"ס כח) דאף אי נימא דאין טמטום באיסור דרבנן, בכל זאת באיסור 'סתם יינם' חזינן דמטמטם ביותר. שנית, כתבו האחרונים, שמאכלים שנגעו בהם קודם נט"י שחרית, מטמטמים את ליבו של מי שאוכלם. ועיין בספר מרפא לנפש (דיני השכמת הבוקר סימן ו) לענין אוכלים שיש ספק אם נגעו בהם קודם נט"י. מאידך, אף אי נימא דאיכא טמטום באיסורי דרבנן, אי"ז אלא בדבר שאסורו בעצם, אבל דברים שאינם אסורים אלא מטעם גזירה של הרחקה, וכגון פת עכו"ם ובישולי עכו"ם וחלב עכו"ם, צידד פוסקי זמננו (שו"ת) ויען דוד ח"ד סימן צב, שולחן ערוך המקוצר י"ד סימן קלז עמ' רעא) שאין אכילתם מטמטמת.

ובקובץ ענף יוסף (ח"ג עמ' נח) דן האם איכא טמטום במאכלים שאסורים מדין ספיקא דאורייתא לחומרא, ותלה ספיקו במחלוקת הראשונים אם ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה או רק מדרבנן, דאי ספיקו לחומרא מדאורייתא יש בזה טמטום ככל מאכל אחר שאסור לאוכלו מדאורייתא, אך אם ספיקו לחומרא מדרבנן, אז לדעות שאין טמטום באיסור דרבנן הכא נמי ליכא טמטום, עיי"ש. ומבואר שנקט שהטמטום נגרם מן האיסור ולכן תלוי האם כעת הדבר אסור מדאורייתא או לא, אך אי נימא דהטמטום הוא מצד טבע המאכל, א"כ אין לדון מה האיסור המוטל על האדם כעת, אלא הדבר יהיה תלוי אליבא דאמת מה היה מאכל זה, וכגון בספק חלב שאם באמת זה היה חלב אז הוא יגרום טמטום ואם הוא היה שומן הוא לא יגרום טמטום. מאידך יש מקום לדון, ע"פ ביאור הגרש"ש בשערי יושר (ש"א פ"ח) בספיקא לחומרא מהתורה, שגדר החומרא בדבר המסופק הוא משום שיש כאן איסור מחודש שיש להתרחק מן הספק (ולהכי כשיש ספק על איסור מחודש זה אזלינן לקולא וזהו היתרא דס"ס), ולדבריו לכא' יש לומר דאיסור הרחקה זה אינו גורם טמטום, והוי כאיסור גברא ולא איסור חפצא. אמנם כמובן היינו רק כאשר באמת יתברר שחתכה זו לא הייתה איסורא דאורייתא, דאל"כ הרי מצד עצם האיסור איכא, וכמפורש שם בשער"י דתרווייהו איתנהו ביה.

ה. באופן שמותר לאכול את המאכלות האסורות

עד עתה עסקנו בכל מיני דרגות וסוגים של איסור אכילה האם יש בהם טמטום, ויש לדון האם שייך אופן שהדבר מותר ובכל זאת יש בו טמטום, ומצאנו בזה פלוגתא, לגבי מה דילפינן בחולין (יז) מהכתוב (דברים ו יא) וְבָתִּים מְלֵאִים כֶּל טוֹב" שהותר לבני ישראל כתי' דחזירי (פירש"י חזירים מיובשים, ויש מפרשים נתחי שומן של חזיר, והרמב"ם גורס 'קדלי' דיינינו עורפי החזירים), וממהר"ל (ה"ל בסוף אות ב) כתב להוכיח מזה שאין שורש האיסור בשביל מזג רע של החזיר, דא"כ היאך הותר לאוכלו, אלא האיסור הוא מחמת שכן גזרה חכמתו יתברך, וממילא באלו שהותרו אין בהם את הטמטום שנוצר מחמת העבירה. אבל במשך חכמה (שם) כתב דלהכי כתיב שם בפסוק הבא "השמר לך", כי טבע הדברים האסורים שמתמטם את הלב, ואפילו אם אוכלם בהיתר. וכדבריו כתב הנצי"ב שם (בפסוק י) עיי"ש. [והנה לפי הרמב"ם (פ"ח ממלכים ה"א) ההיתר הוא רק מצד פיקוח נפש, אך לרמב"ן (שם פסוק י) הותרו לגמרי בלא פיקוח נפש, ויל"ד לפי שיטתם, וקיצרתי].

ומלבד הוראת שעה של כיבוש הארץ, יש אופן מעשי של מאכל שהותר אף שיש בו מציאות של המאכל האסור, והיינו כשיש הכרעות הלכתיות להיתר כגון דין חזקה או רוב או ספק ספיקא וכדומה, ואחר שאכל התברר שבאמת היה זה מאכל איסור, וראה מה שדן בזה בילקוט יוסף (מצוות התלו' באר' בכמה דוכתי ובהסכמתו לשו"ת הרי יהודה ח"ב). אמנם מסתבר שהיכן שההיתר הוא מצד שינוי מציאותי, וכגון ביטול ברוב, בזה ליכא טמטום, דהוי כאילו הדבר אינו קיים או שהאיסור נהפך להיתר. אמנם בארחות רבינו (ח"א עמ' שמט) נקט שגם בזה איכא טמטום, וכן נקט בשו"ת משנה הלכות (חלק יט סימן צה אות ב) והוכיח כן ממה ששייך טמטום לגבי תניוק היונק מאשה שאכלה נבילות וטריפות (ראה להלן באות הבאה) אע"פ שאין כאן אלא אוכל שנעשה דם ואח"כ הדם נעקר ונעשה חלב ואין לך ביטול גדול מזה. אולם בשיעורי מעשה אפוד (עמ' כה) הביא שמפורש בט"ז (י"ד סימן קיב ס"ק ט) דליכא טמטום במקום ביטול ברור, עיי"ש.

שו"ר למרן הגרא"ל בספרו אילת השחר עה"ת (דברים שם, עמ' מז) שכתב שבשר הנמצא בעיר שרוב בשר כשר, כיון שהולכים אחר הרוב, פשיטא שאינו מטמטם, ואין נפ"מ בין לח ליבש. ולא ידענא מנין פשיטא ליה הכי, דבפשוטו ודאי שיש לחלק כאמור בין דבר לח וכדומה שמתערב ומתבטל לגמרי ומשא"כ דבר יבש שהאיסור קיים ורק יש דין ללכת אחר הרוב וכאילו התבטל. ואכן בהמשך ציין לפת"ש (י"ד סימן קטז ס"ק י), ששם כתב בדעת זקנו של הא"ה (סוף כלל נו) שאם נפל איסור בכלי שני או כשיש שישים כנגדו וכל כהאי גוונא שהדבר מותר, מ"מ אם רוצה להחמיר גם בזה מצוה היא, ומאידך הביא הפת"ש בשם סולת למנחה (כלל עו דין ב ס"ק ח) בשם תורת האשם (על אר"ה שם) דמי שרוצה להחמיר לנהוג איסור בדבר שלא מצינו שהחמירו אמוראי כגון מה שנתבטל בששים או בכלי שני, הוי כמו אפיקורסות ויצא שוכרו בהפסדו. וכתב הגרא"ל להסתפק האם נימא הכי גם בביטול של דבר יבש וכדומה שהוא קיים ורק מדין 'הלך אחר הרוב' מתירין אותו, והביא לשון הגמרא ביצה (ג:) דאמרינן עלה דין 'דבר שיש לו מתירין' דעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר, הא חזינן דקרי ליה 'איסור'. נמצא שחזר בו בסוף דבריו ודלא כדפשיטא ליה בתחילה, והדברים שם צריכים תיקון וסידור שלא להטעות עיני הקורא.

ומצאנו בדרשות הר"ן (דרוש יא) בענין מי שאכל ע"פ הוראת ב"ד ואח"כ התברר שהם טעו והדבר אסור, שכתב בזה שהוא סובר, שאי אפשר שימשך ממה שיכריעו הסנהדרין הפסד בנפש כלל, גם כי יאכלו דבר האיסור שהם יאמרו בו שהוא מותר. לפי שהתיקון אשר ימשך בנפש מצד ההכרעה למצות החכמים מורי התורה, הוא הדבר היותר אהוב אצלו, ותיקון ההוא יסיר הרוע אשר הוא מעותד להיוולד בנפש מצד אכילת הדבר האסור ההוא. (והפליא להוסיף נקודה עמוקה בפסיכולוגיה, שכינא בדבר זה בעצמו יקרה בגוף, שאם יאכל אדם מאכל המזיק על דעת שמועיל אליו, מחשבתו תפעל באוכל ההוא, ויסור ממנו היזק, אם לא שיהיה בו היזק מופלג), עיי"ש בדבריו. ואמנם יש לומר דלא קאמר הכי אלא כשיש פסק ב"ד מסוים לאכול דבר זה, משא"כ בהנהגה אחר רוב או חזקה וכו' אע"ג שכן הם דיני התורה מ"מ אין ענין לעשות כן ואי"ז דומה למי שהולך ועושה בהוראת ב"ד.

אכן בודאי נראה לפי הר"ן, שבאופן שיש פיקוח נפש ומחמת כן הוא אוכל את המאכל, הרי יש מצוה וחיוב לעשות כן (אא"כ נימא כמובא באו"ז הנ"ל סוף אות א ששייך למס"נ על מאכא"ם, אבל בפשטות לא קיימא לן הכי), וא"כ לא גרע מעושה ע"פ הוראת ב"ד, שגם כאן הנזהר לקיים 'וחי בהם' ונשמרתם' הרי הוא עושה דבר אהוב, וממילא אף אי נימא שמוטבע בדבר רוע וטמטום בכל זאת זכות המצוה תגן בעדו. והמעין בספרי האחרונים יראה שהגם שלא נחלקו בזה מערכה לקראת מערכה מכל מקום יש בזה דעות לכאן ולכאן, שבהרבה ספרים (עי' עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב עמ' נ, תורת היולדת פרק מב הערה ג בשם הגר"ח פ' שיינברג, ועוד) נראה כאמור שאכילת מאכלות אסורות במקום פיקוח נפש אינה מטמטמת, ומאידך ידועים דברי החתם סופר בתשובה (או"ח סימן פג) לגבי הכנסת ילד יתום שוטה לבית רפואה וחיונו בעיר וינה ששם יתפתח ויתקדם להיות אדם קצת נורמלי ואנושי, שכתב לאסור זאת משום שאוכל שם מאכלות אסורות וזה גורם טמטום בנפשו, אע"ג שהחשיב מצבו לפיקוח נפש, (וזכרני שהגר"ש"א בכמה דוכתי סמך עליו בכל כוחו) עיי"ש. וכן נראה בעוד ספרים, דו"ק ותשכח.

אלא שבספר שיעורי מעשה אפוד (עמ' כו) כתב לציין שנראה ממקורות קדומים שבאכילת מאכלות אסורות במקום פיקוח נפש יש איזשהו פגם וכדלהלן: א. איתא ביומא (פב:) שהיו שתי נשים מעוברות שהתאו לאכול ביום הכיפורים, ודבר זה נחשב לפיקוח נפש, ולחשו באוזניהן שהיום הוא יוכ"פ, ואחת מהן לא אכלה והשניה אכלה, זו שלא אכלה יצא ממנה רבי יוחנן, וזו שאכלה יצא ממנה שבתאי אוצר פירות. ב. איתא באבדר"ן (פ"ח מ"ח) על ריבה אחת שנשבתה בין הגויים והאכילה שם מאכלות אסורות, וכשפדו אותה הטבילה לטהרה. ג. איתא בירושלמי (חגיגה פ"ב ה"א) על אמו של אלישע אחר שכשהיתה מעוברת ממנו הלכה בדרך והריחה ריח עבודה זרה ואכלה וארס זה פעפע בה כארס של עכנאי, ומזה יצא אחר לתרבות רעה. עיי"ש.

ויש לדון לדחות הנך ג' ראיות הנזכרות. מה שהוכיח משתי נשים מעוברות, הנה חזינן שהאחת נשמעה שלא לאכול ונרגעה מלהיטותה, וממילא שפיר יש לומר שהאחרת הייתה במצב כמותה אלא שלא ידעה להגביר תאוות הטהרה וכפרת היום הקדוש על תאוות האכילה ועל ידי כך נשארה בצורך לאכול בשביל פיקוח נפשה, וזה גופא שהיא הייתה במצב רוחני ירוד הוא זה שגרם ללידת בן להלוט לממון הנוצר מגזל מאכל ישראל, ודו"ק. וכמובן שדחיה זו תחול בפשיטות על אמו של אחר, שהתאוותה לריח עבודה זרה, ולא הגבירה הקדושה על תאוה זו. מלבד שיש לחלק שענין עבודה זרה שונה מסתם מאכל. ולגבי אותה ריבה שהטבילה, יש לומר שחששו שמא אכלה יותר מקיום נפשה וזה לא היה צורך פיקוח נפש, ויתכן שבאמת הייתה מחויבת לאכול בלא לצמצם והיינו מדין ספק פיקוח נפש אך עכ"פ כל יתר כנטול דמי ומטמטם. וגם אפשר דאע"פ שהיה באונס, מכל מקום השתא כל מאי דמצי למיעבד יש לעשות, וכמו שיש לה לצחצח שיניה משיירי המאכל וכדו', ולכן גם צחצחה גופה בטבילה לטהרה.

1. שוגג אונס ותינוק היונק

ובהך מילתא דאכילת מאכלות אסורות המשפיעה על הוולד, יש לדון מצד שהוא עצמו אונס בדבר, והנה לגבי אכילה בשוגג נראה פשוט דאיכא טמטום, וכידוע שבכל שוגג יש מקצת מזיד, וכן מסקנת הראשונים (רמב"ן ריש שער הגמול) והאחרונים (אוה"ח כאן), אבל לגבי האוכל באונס צריך עיון, ואיכא כמה גוונים אונס, יש האוכל מאכל לרפואת נפשו שיש בו היתר של פיקוח נפש, וזה הנידון הקודם לגבי מאכל איסור שהותר לאוכלו האם יש בו טמטום, ויש אופן שאונסים אותו לאכול והוא מוכרח לעשות ציוץ, וגם בכהאי גוונא איכא מצוה של 'וחי בהם' לאכול ולא למות (ולרמב"ם אסור לו למסור נפש ואכמ"ל), ובנוסף ידוע מה שכתבו האחרונים שבאונס אין המעשה מתייחס אל האדם, אלא דהכא אף אם לא נייחס את הדבר לאדם במהותו, אפשר דמאחר וסוף כל סוף גופו אכל וניזון ממאכל טמא, הרי הוא מטמטם את הנפש השוכנת בקרבו.

ובענין תינוק היונק, מצאנו בגמרא ע"ז (כו). שאפשר ליתן בן ישראל לאשה גויה שתניקהו, וכן פסקו הרמב"ם (פ"ט מערכ"ם הט"ז) והשו"ע (י"ד סימן קנד סעיף ב), ואולם בגמרא יבמות (קיד). מבואר שהוא נחשב "יונק שקץ" ולא הותר אלא במקום סכנה. ועמדו בזה הראשונים וכמובא בר"ן (ע"ז שם), ומסקנתם שהעיקר כהסוגיא בע"ז שמצד הדין מותר לתת לגויה להניק בן ישראל, אלא שממידת חסידות להימנע מכך ובזה איירי הגמרא ביבמות, עיי"ש וע"ע אריכות גדולה בכל הענין אצל ידידי הכהן הגדול חכם שמואל נר"ו בתורת המיניקת (עמ' לד והלאה). וידוע המסופר בגמרא סוטה (יב:) שהחזירוהו למשה על כל המצטרות כולן וכל ינק, משום "פֶּה שֶׁעֲתִיד לְדַבֵּר עִם הַשְּׁמַיִם יִינָק דָּבָר טָמֵא?", ועל פי זה החמיר הרמ"א (יו"ד סימן פא סעיף ד) עיין דרכי משה או"ח סו"ס תריז) בכל ילד שאם אפשר בישראל לא יינק מן הנוכרית. וחזינן לכאורה דאיכא בזה טמטום דמשו"ה לכתחילה כשאפשר לא ינק ממנה, ורק כשאי אפשר אזי דבר זה נדחה מפני פיקוח נפשו של התינוק.

איברא דבטעם הדבר נחלקו הראשונים (יבמות שם). שהרשב"א ביאר שהוא משום שמידת העזות טבועה בגויים, משא"כ ישראל רחמנים וביישינים בטבע, והחלב מגדל טבע כיוצא בו. אך הריטב"א ביאר שהוא משום שהגויים אוכלים מאכלות אסורות, וזה מטמטם את הקטן היונק. ומעתה כל דברינו הנזכרים הנה לפי הריטב"א, משא"כ לרשב"א א"ז ענין הטמטום הכללי של מאכלות אסורות. והנה נפ"מ בין הטעמים היא במקרה שהמיניקת הגויה לא אכלה מעודה מאכלות אסורות, וכן איפכא באשה ישראלית שאכלה מאכלות אסורות. וחזינן ברמ"א שם שחשש בזה לשתי השיטות, שכתב שלא יניקו תינוק מן הגויה משום שחלבה מטמטם הלב, והיינו כסברת הרשב"א דלא אתא עלה מצד המאכלות אסורות שאכלה אלא מצד שבעצם חלב של גויה הוא מטמטם, וכן מבואר שם ממה שציין מקורו מהרשב"א, ומאידך הוסיף שאפילו מינקת ישראלית לא תאכל דברים האסורים, והיינו כסברת הריטב"א וכאמור.

וראיתי לידידי הגאון 'חבצלת השרון' (שמות עמ' כ) שליט"א, שהעיר אמאי תינוק לא ינק מחלב של חולה מסוכנת האוכלת מאכלות אסורות (ע"ט ט"ז שם ס"ק יב וש"ך שם ס"ק כה דאוקמה הכי לדברי הרמ"א הנ"ל) משום שזה התינוק יטמטם ע"י שתיית חלב זה, הלא כאמור בדרשות הר"ן, אהוב לפני המקום לשמוע בקול התורה, ודין הוא שצריך אדם לשמור עצמו שלא ימות בחליו, ולמה תהא סגולת הטמטום בחלב של זו החולה. וכתב לתרץ שמבואר מדברי הר"ן דאף שהתירו הסנהדרין לאכול חלב מסוים, מן הדין שבאכילתו יהא טמטום, ורק זכות היותו שומע בקול חכמים ידחה מעליו היזק הטמטום, וא"כ ברור דהך הצלה אינה אלא לאשה עצמה שהיא מצויה לאכול המאכלות האסורות, אך התינוק אינו מחויב לינוק ממנה, ולכן החלב שנוצר מהמאכלות אסורות מטמטם לב התינוק. וראה לעיל מה שדנתי בדברי הר"ן, ודו"ק לפי זה.

והנה בהרבה מחברים כתבו להוכיח מענין זה של ניקת תינוק דאיכא טמטום גם באונס (עיין בשיעורי מעשה אפוד עמ' כג שציין לכארבעים ספרים שכתבו בזה, וע"ע בשו"ת שואלין ודורשין ח"ח סי' עג), אך אין להעלים עין מדברות רבינו הגר"ח בשו"ת רב פעלים (ח"ד סוד ישרים סי' ו) לגבי אדם ששתה משקה והיה בו נמלה או יתוש באופן שלא הוא גרם לזה מחמת חוסר זהירות אלא קרה

לו הדבר הזה באונס גמור, שכתב בזה דברים יסודיים, כי בריה טמאה וכן בשור נבלה וטריפה אין גופם מטמא נפש האדם, ואע"ג דכתיב בהו 'ונטמאתם במ' אין הכוונה לומר שגופם מטמא נפש האדם, אלא כל דבר אסור וטמא שורה עליו כח רוחני של טומאה וכשאדם אוכל אותו שורה אותו כח הטמאה על האדם ונכנס בו ומטמאו, אבל אם הוא אנוס גמור שאינו יודע כלל מן האיסור והטמא וגם אין לו תלות בו גרמא שהוא גרם לעצמו למכשול, לא ישרה על האדם אותו כח הטומאה של אותו דבר ואין רשות לכתב הטומאה ליכנס בו ולא להיות נוגע בו. עכ"ל. שו"ר שכבר רמז לו במעשה אפוד (שם ריש עמ' כד), וציין שבשו"ת דברי יציב (או"ח סי' רס ועוד) ושו"ת כוונת הלב (סי' לו) וספר דרך שיחה (עמ' שמה) פקפקו בראיה זו מענין יונק ונקטו שאין טמטום באכילה באונס, וצל"ע בדבריהם (ועי' משנ"ב סי' שמג ס"ק ה), ואני חשבתי ליישב דהתם כיון שהאשה מזידה הרי זה משפיע על היונק, כיון שכל חיותו ממנה ותלי בה ודעתה מהני ליה, ועי"ל ודו"ק.

2. טמטום באשה וגוי וגר שהתגייר

ומדאיירינא בגויה המניקה, הנה יש לדון בה מצד שתי נקודות, חדא דהיא אשה, והיה אפשר לומר שכל ענין הטמטום הוא שייך באיש, משא"כ אשה אפילו ישראלית, כיון שאינה מצויה בלימוד תורה (וכבר הבאתי לעיל אות א במוסגר שכן נקט ידידי הרב זכר עשה), אך מכל דברי הפוסקים והמפרשים נראה שאין חילוק בזה, וכ"כ בשו"ת ערוגת הבושם (גרנוואלד, או"ח סו"ס קלח) שמסתבר לומר דאעפ"כ יש בה ענין טמטום הנוצר ע"י מאכא"ס. שנית יש לדון, מצד שהיא גויה, והיינו אפילו לא הייתה אשה, אלא בכל גוי יש לדון אם נאמר בו ענין טמטום. הן אמת שמצינו בגמרא שבת (פז:) ע"ז (לא:) ונדה (לד:) שגויים דאכלי שקצים ורמשים - חביל גופייהו (מתחמם גופם), ועוד מפורש בגמרא שבת (קמה:) שהגויים מזוהמים מפני שאוכלים שקצים ורמשים, וגם איתא שם וביבמות (קג:) וע"ז (כב:) שישאל שהיו במעמד הר סיני פסקה זוהמתן שנוצרה מחטא עץ הדעת ואילו הגויים שלא היו לא פסקה זוהמתן. אך בכל זה לא מבואר האם שייך בהם טמטום השכל שנוצר ממאכלות אסורות.

ולכאורה מאחר שהגוי גרע מישראל, ממילא ודאי איכא ביה טמטום השכל באכילת מאכלות אסורות. אך יש לומר דאדרבא לגודל דרגת הישראל בא לו הטמטום באכילת מאכלות אסורות [ודוגמא לדבר מש"כ האור החיים בריש פרשת חוקת, שההבדל שבו הורמו ישראל משאר הגוים הוא באמצעות קבלת התורה ועל ידי כך הרוחניים השפלים תאבים להידבק בהם, ולהכי ישראל מטמאים באהל ואין אומות מטמאין באהל, עיי"ש באורן], משא"כ הגוי לא חלי ולא מריגש, וכמו שאין היזק לכלב באכילת שיירי מאכל ונבילות וכדומה ואין היזק לחזיר בנבירתו באשפתות. ויותר יש לומר (וכן נקט בספר אילת השחר דברים יד ג עמ' צט), דאי הכי נמי, אם הטמטום נובע מצד טבע המאכל, אזי זה שייך גם בגוי, אבל אי נימא (כדעת מהר"ל) שהטמטום אינו נובע מצד עצם המאכל אלא מצד האיסור שבאכילתו, ממילא מסתבר שהגוי שאינו מצוה ואינו עובר איסור, אין האוכל מטמטמו.

ועינא דשפיר חזי לידידי גאון ישראל המאור הגדול שליט"א בשיעורי מעשה אפוד (עמ' כ) שכתב שמצינו בזה דברים מפורשים, שיש שנראה להדיא מדבריהם שענין טמטום שייך בגוי, עיין אברבנאל (שמיני פרק יא) וכלי יקר (כאן) דתרווייהו כתבו שאין המאכלות האסורות מזיקות לגוף של הגויים וכדחזינא שאינם חולים יותר מישראל אלא ההיזק הוא רק לנפש (וע"ע לחת"ס בתורת משה כאן, ובאזנים לתורה לעיל פסוק ז), ומאידך יש שנראה מדבריהם שנקטו שענין הטמטום אינו שייך בגוי, עיין בשו"ת מים חיים הלוי (ח"א סימן ג), וע"ע סדר יעקב (ח"ב ע"ז סד:) בדעת הספורנו (דברים יד ג). [ודו"ק דאף אי נימא שאין טמטום במאכא"ס לגוי, מ"מ אפשר שיניקה מגוי תגרום טמטום לתינוק הישראלי, ונפ"מ גם למבוגר בענין עירוי דם של גוי לישראל, ודיברו בזה הפוסקים ואכמ"ל].

ועל הצד ששייך טמטום בגוי, יל"ד האם כשהוא מתגייר מסתלק ממנו הטמטום שהיה בו, דהא גר כקטן שנוולד דמי (יבמות כב.), או שמא אין הגיור מפקיע את הטמטום. והנה הורונו בגמרא ב"מ (נח:) וכ"פ הרמב"ם פ"ד ממכירה ה"ג) שגר שבא ללמוד תורה אין לומר לו "פֶּה שֶׁאֵכָל נְבִילוֹת וטריפות שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה", והקשה שם הפני" מדוע לא מזכירים לו את שבע מצוות שעבר עליהם בגיותו, ומזכירים לו אכילה של דברים שלא היה לו בה איסור בגיותו, ותירץ שבדוקא נקטו אכילת נבילות וטריפות אף דליכא בגיותו איסורא, דמאיסא מילתא כדאמרינן בעלמא שטמטם לבו של אדם, משא"כ שאר עונותיו הראשונים שעשה בגיותו אינן נחשבים לו דכקטן שנוולד דמי. הרי שסובר שאין הטמטום נעקר בגירות. [ובנשמת אברהם (ח"ב יו"ד סי' פא עמ' לה) כתב בשם הגרש"א והגרשי"א כי גוי שמתגייר יכול להגיע לדרגה של תנא, ולא שייך לדבר על טמטום הלב כיון שאכל טריפות ונבילות בזמן היתר גמור בהיותו גוי, עכ"ל. אכן לא מבואר שהדבר פוקע בגירות, אלא אדרבא משמע דמעיכא לא נהיה בו טמטום וכנ"ל]. ועיקר מילתא תלי במה שיש לחקור בגדר 'קטן שנוולד' אי מהני גם לדבר מציאותי, והרחבתי בזה במחשבות אדם (סימן מח) בעשרות נידונים, ועיי"ש לשון החזו"א (יו"ד סי' צט אות ד) שהטבע תלוי במזל ולהכי הדבר משתנה בגירות, אמנם י"ל דהיינו דווקא לגבי החזקת וסת עתידית, משא"כ טמטום שנמשך כל רגע ורגע, וצ"ע.